

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI.

Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna, Yangiboyeva Nodira Azamat qizi

CHDPU boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Boshlang'ich ta'lim fakultiteti 2-kurs talabasi

Annontatsiya: Ushbu maqolada iqtidorli bolalar bilan ishlashning psixologik jihatlari, bolalar psixologiyasi yoritib berilgan. Undan tashqari iqtidorning turlari va uni rivojlantirishning haqida tushunchalar keltirilgan.

Kalit so'zlari: Iqtidor, psixologiya, ishlash, maqsad, tizim, temperament, prinsip, intellektual, metod, metodika, pedagogik masalalar, makings kombinatsiyasi.

Inson psixologiyasini tushunish, tahlil qilish, rivojlantirishga jiddiy e'tibor berish masalasi xamma zamonlarda va davlatlarda xam ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning etakchi vazifalaridan biri bo'lib kelgan. XX asr bo'sag'asida psixologiya fani va uning ilg'or vakillari o'zlarining navbatdagi jahonshumul ilmiy maqsadlari - insonga, ayni paytda, jamiyatga psixologik xizmat ko'rsatish tizimining muqarrarligini nazariy-ilmiy jihatdan asoslab berishga muvaffaq bo'ldilar.

Umuman, psixologik xizmat ko'rsatish muammosi ma'lum ma'noda, ilmiy psixologiyaning etakchi yo'nalishlaridan biri sifatida ko'p bor munozaralar manbai bo'lgan. Bu xaqda dastlabki psixologik tasavvurlar makoni bo'lmish Xindiston, Xitoy, Egipt, Vavilon, O'rta Osiyo, Gretsiyadan, shuningdek, jon (rux) xaqidagi kitobning muallifi Aristoteldan hamda temperament (mijoz) ta'limotining asoschilari Galen, Gippokrat va Abu Ali ibn Sinolardan tortib, to hozirga qadar psixologlar o'z fikr-muloxazalarini bildirib kelmoqdalar.

Bolalar psixologiyasi – psixologiya sohasi, bolalar psixologik rivojlanishining umumiy va alohida xususiyatlarini, turli yosh bosqichlarida bu jarayon qanday kechishi, uni harakatlantiruvchi kuchlar va qonuniyatlarni tadqiq qiladi. Shu sababli bolalar psixologiyasini ko'pincha „Yosh psixologiyasi“ deb ataydilar.

Bolalar psixologiyasi bolalarda psixik jarayonlar (ma'rifiy, nutqiy, hissiy, irodaviy va hokazo) paydo bo'lishi va rivojlanishini, psixik xususiyatlar qaror topishini, xilma-xil

faoliyatning (o'yinlar, o'qish, mehnat) rivojlanishini, bolaning shaxs sifatida shakllanishini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiyada ishlab chiqilgan tadqiqot usullaridan foydalanadi, biroq uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bor. Bola shaxsi yosh xususiyatlarini o'rganishda ko'ndalang, kesma va longityud deb nomlangan tadqiqotlar o'tkaziladi. Birinchi holatda birgina psixik jarayonning o'zi bir vaqtda turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lgan bolalarda tadqiq qilinadi. Ikkinchi holatda (longityud) esa ma'lum bir (alohida tanlab olingan) bolalarning psixik xususiyatlari ko'p yillar davomida tadqiq qilinadi. Bu esa o'z navbatida ular psixikasi rivojlanishining umumiy kechishini kuzatish imkoniyatini beradi. Bolalar psixologiyasida asosan ota-onalarga bolaga unga bo'lgan ishonch, hurmat, qo'llab-quvvatlash, unga bo'lgan e'tiborlarini his qildirish. Mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan holatlar o'rgatiladi.

Bola dunyoni, atrofni ota-ona ko'zlari bilan anglaydi. Ota-onaga nima yomon bo'lsa, bola shuni yomon deb hisoblaydi. Ota-ona kimni xush ko'rsa, bola uchun u inson yaxshi bo'ladi. Bu holat bolani 10-12 yoshiga qadar davom etadi. Undan keyin bola o'zi xulosa qilishga o'rganishni boshlaydi. Shunday ekan, bolaning har bir harakati – bu ko'zgudagi sizning aksingiz.

Bolalar psixologiyasi 19-asr o'rtalarida mustaqil fan sifatida ajralib chiqq boshladi. U pedagogika psixologiyasi, pedagogika, oliy asab faoliyati fiziologiyasi bilan chambarchas bog'langandir. Uning ma'lumot va xulosalari yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va amaliyoti uchun, umumiy psixologiya uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda Bolalar psixologiyasi masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Yurtimizda yuz berayotgan ulkan o'zgarishlar barcha sohalarga, shuningdek, ta'lim jarayoniga xam o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Ta'lim jarayonida shaxsni kamol toptirish shart-sharoitlarini yaratish ta'lim muassasalarida ishlarni to'g'ri tashkil etilganligi bevosita psixologik xizmatni to'g'ri tashkil etishga xam bog'liqdir. Ta'lim tizimida psixologik xizmatning tashkil etilishi tarbiyalanuvchi, o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini o'rganish asosida uning shaxsi har tomonlama kamol topishi, xam ma'naviy, xam aqliy rivojlanishi, o'zligini anglashi va qobiliyatlarini namoyon etishi uchun tegishli ta'lim-tarbiyaviy hamda ma'naviy-ruhiy sharoitlar yaratishni nazarda tutadi. Ma'lumki,

keyingi yillarda ta'limni isloh qilishda, milliy mustaqillik prinsiplari va xalqning boy intellektual merosi, umumbashariy qadriyatlarning ustivorligi asosida ta'limning barcha darajalari va bo'g'inlarida ta'lim oluvchilarning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini rivojlantirish; ta'lim olishda, shuningdek, bolalar va yoshlarni ma'naviy axloqiy intellektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda jamoat tashkilotlari mahallalar, xayriya va xalqaro fondlarning rolini kuchaytirish yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish ishlari jadal suratlar bilan olib borildi.

Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishning masadi:

-yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va uni muhofaza qilishdan iboratdir;

- ilm-fan va davlat hokimiyati hamjihatligidagi say-harakati, shuningdek ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, intellektual zahiralarni muhofaza qilish va rivojlantirish:

-intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirish ishlarini tartibga solish;

- yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi psixologikpedagogik tashkiliy uslubiy asoslarini yaratish.

-Beliglangan maqsadlarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifani belgilab olamiz:

-Iqtidorli o'quvchilarni izlash mexanizmi, psixologik-pedagogik, tashkiliy– uslubiy asoslarini yaratish borasidagi kamchiliklarni aniqlash.

- Intellektual ijodiy salohiyatni oshirishda tarbiya jarayonining xususiyatlarini o'rganish.

- Yoshlarning mustaqil faoliyat turlarini o'rganish.

-Yoshlarning ma'naviy intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish manbalarini yaratish.

-Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini oshirish usullarini ishlab chiqish.

-yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini nazariy va amaliy jihatdan o'rganib chiqish;

-fanning turli sohalaridagi mutaxassislar intellektual salohiyatini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

-ta'lim menejmenti sohasida innavatsion takliflarni o'rganish va ularni ta'lim tizimiga tadbiq etish;

-bo'lajak rahbar kadrlarning intellektual salohiyatini oshirish va ko'maklashuvchi yuridik malakani (xorijiy) o'rganish va me'riy-huquqiy mexanizmlarini joriy etish.

Barcha ota-onalar farzandlarining sog'lom va baxtli ekanini tushundilar. Ota-onalar va ota-onalar o'zlarining laxtalari bir narsaga qodir ekanliklarini bilib olganlarida, mag'rurlik va baxtning cheki yo'q. Iqtidorlilik nima ekanligini bilishni taklif qilamiz va nima uchun ba'zida iqtidorni aqliy rivojlanishdagi og'ish deb tushunamiz.

Iqtidorlilik nima?

Ba'zi tadqiqotchilarning aytishicha, iqtidorli tomonlar - makings kombinatsiyasi. Bu unga ma'lum tadbirlarni amalga oshirish orqali muvaffaqiyatga erishish imkoniyatidan kelib chiqadi. Bu davrda mexanizmlarning murakkab kompleksini emas, balki komponentlarning o'zaro ta'siri va o'zaro ta'sirida tug'ilgan yangi sifatni tushunish odatiy holdir. Darhaqiqat, psixologik qobiliyatlarning kombinatsiyasi bo'lib, u jismoniy shaxslarga muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beradi.

Iqtidorli fazilatlari

Ota-onam qobiliyatli bolaning oilada o'sib-ulg'ayishini qanday tushunadi? Psixologiyadagi iqtidorli va xususiy qobiliyatga ega bo'lgan bolalar qanday farq qiladi? Bunday nikohlanishlar quyidagilardan farq qiladi:

1.Ular ta'lim olishda va yangi bilimlarga ega bo'lishda muvaffaqiyatga erishishga intilishadi.

2.Ular ilgari olingan bilim va ko'nikmalar yordamida mustaqil ravishda harakat qilishlari mumkin.

2.Nima sodir bo'layotganini tanqidiy baholash va ayni paytda narsalarning mohiyatiga kirib borishga qodir.

3.Ular koinotning mohiyatiga oid falsafiy muammolarga duch keldilar.

4.Hatto ular tengdoshlariga ko'rinadigan bo'lsa ham, ular yuzaki tushuntirishlardan qoniqmaydi.

5.Ular o'zlarini yaxshilashni va hamma narsani imkon qadar yaxshi qilishni istaydilar. Shu sababli, ularga erishish imkoni bo'lmagan taqdirda, yuqori maqsadlar va tajribalar o'rnatish.

6.Ular butun e'tiborini diqqatini jamlay olishadi va muammolarga duch kelishadi.

Iqtidor va iqtidor orasidagi farq nima?

Oilada qobiliyatli yoki iqtidorli farzand bormi? Aslida iste'dodning iqtidoridan farqli bo'lgan iste'dod qobiliyatmi? Avvalo, bu qobiliyat - bu Xudodan olgan sovg'adir. Ya'ni, insonning har qanday narsaga tug'ilgani ma'lum bo'lgan. Bunday iste'dodlar odatda iste'dod deb ataladi. Iqtidorli bo'lishga kelsak, makonlarni rivojlantirishga ehtiyoj bor. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, sizning iste'dodingizni rivojlantirish, uni takomillashtirish va unga erishish uchun hayotda muvaffaqiyat qozonishingiz va qobiliyatli kishilar bo'lishingiz mumkin.

Iqtidorli turlari:

Bunday iste'dodli turlarni va ularning xususiyatlarini farqlash odatiy holdir:

1.Intellektual iste'dod - bolaning turli sohalarda namoyon bo'lishi. Bu matematika, adabiyot, tillarda maxsus bilim bo'lishi mumkin.

2.Bunday moyillik bilan yaratıcılık, o'z tengdoshlariga ko'ra, yaxshi biladi, raqs etadi yoki qo'shiq aytadi.

3.Akademik - ana shunday mahoratli bolalar o'rganish qobiliyatiga ega. Kelajakda bu ajoyib mutaxassis bo'lishga yordam beradi.

4.Ijtimoiy - boshqalar bilan konstruktiv aloqalarni o'rnatish qobiliyati.

5.Musiqiy - bola musiqa qobiliyatini namoyish etadi. Bunday bolalar osonlik bilan musiqa nishoni beradilar, ular chiroyli qo'shiq aytishadi va mutlaq eshitishadi.

6.Sport - sport bilan shug'ullanadigan bolalarda tengdoshlariga qaraganda yaxshiroq bo'lib, sport musobaqalarida muvaffaqiyatga erishadi . Ular jismoniy tarbiya darslarida eng yaxshisidir.

7.Matematik - bu erda bolaning qobiliyati eng murakkab matematik muammolar va misollarni echishda namoyon bo'ladi.

8. Tilshunoslik - bolalar tili bilan har qanday ma'lumotni osonlikcha etkazib berishi mumkin. Bunday moyilliklarga ega bo'lgan Neposedy kelajakda jurnalistlar va yozuvchilar bo'lishi mumkin.

9. Adabiy - iqtidorli adabiyotlarda, iqtidorli bolalar o'z mahoratini yaxshi ko'rsatadilar. Ular adabiy yo'nalishlarda osongina harakat qilishlari mumkin.

Intellectual iqtidor

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, intellektual iste'dodlilik - ijodiy faoliyat uchun imkoniyat yaratadigan maxsus psixologik resurslarning aniq bir davlatidir. Ushbu faoliyat yangi g'oyalar yaratish bilan bir qatorda, muammolarni ishlab chiqish uchun juda oddiy yondashuvlardan foydalanish bilan ham bog'liqdir. Psixologlar bu tushunchani polysemantik deb atashadi. Buning sababi insonning iste'dodli deb atalishi mumkin bo'lgan turli mezonlarga bog'liq. Ushbu intellektual iste'dodli bo'lishlar quyidagilardir:

1. Yuqori aqlli odamlar.
2. Oliy yutuqlarga ega bo'lgan shaxslar. Bunga akademik yutuq ko'rsatkichlari kiradi.
3. Turli xil rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan odamlar.
4. Muayyan faoliyatni amalga oshirishda ajoyib ilmiy ishlarga ega bo'lgan shaxs.
5. Maxsus intellektual muvaffaqiyatga ega kishilar.
6. Yuqori intellektual salohiyatga ega insonlar.

Eng iqtidorli talabalarning martaba rivojlanishidagi yangiliklar. Potensial faoliyat turini tanlashga va faoliyatning turli sohalarida malaka oshirishning yuqori darajasiga erishishga tayyorlik sifatida aniqlanadi. Bunday talaba, standart qiziqish testlari va muvaffaqiyat testlarini topshirish natijalariga ko'ra, masalan, biolog va kutubxonachi, musiqachi va jurnalist, o'qituvchi va ma'mur kasblari unga mos kelishini bilib oladi. Agar yashash sharoitlari imkon bersa, bunday talabalar martaba qarorini kechiktirishni, o'z kuchlarini turli sohalarida sinab ko'rishni, aniq maqsadlarsiz o'qishni davom ettirishni va kattalar sifatida ish joyini o'zgartirishni, hamma joyda qandaydir muvaffaqiyatga erishishni afzal ko'radilar, lekin qoniqishni olmaydilar.

Maxsus qiziqishlari bo'lgan bolalar erta yoshdan boshlab kasbga qiziqish bildiradilar. Bu turli xil kasbiy sohalarida - fan, san'at, sportdagi taniqli odamlarga xos xususiyatdir. Agar

bolada biron bir faoliyat bilan shug'ullanish istagi, ishtiyoqi paydo bo'lsa, biz unga kasbiy rivojlanish uchun zarur resursni ta'minlash uchun tegishli ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam berishimiz kerak. Iqtidorning namoyon bo'lishini nafaqat an'anaviy akademik sohalarda, balki o'yin faoliyatida ham qayd etish mumkin, siz faqat bolaning qaysi fazilatlarini qo'llab-quvvatlashni talab qilishini aniqlashingiz kerak (fazoviy tasavvur, og'zaki ijodkorlik va boshqalar). Maxsus iste'dodning dastlabki namoyon bo'lishi hech qanday holatda cheklanmasligi yoki taqiqlanmasligi kerak, hatto ota-onalar bu kelajakdagi kasbiy martaba bilan qanday bog'liqligini bilishmasa ham. Shu bilan birga, haddan tashqari bosim, juda intensiv jadval va ota-onalarning taborini oshirish (masalan, musiqa darslariga) bolaning darsga bo'lgan qiziqishini o'ldirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Рабочая концепция одаренности: 2-е изд., расшир. и перераб. М., 2003. 90 с.
2. Комаров Р. В., Громоздова Е. А. Роль самооценки в структуре личности старшеклассников // Материалы V городской научно-практической конференции «Психолого-педагогические аспекты сохранения и укрепления здоровья школьников». М., 2008. С. 16-19.
3. Комаров Р. В. «Звездная болезнь» глазами психолога // Социальная профилактика и здоровье. 2007. № 5. С. 53-55.
4. <https://uz.unistica.com>.
5. <https://uz.wikipedia.org>.